

Avguštin Malle

IZ POLITIČNE ZGODOVINE KOROŠKIH SLOVENCEV 1905—1914

Predavanje na 19. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, Maribor 27. 9.—1. 10. 1978

Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem se je zavedalo pomena naraščajočega delavskega gibanja. Vendar je vse premalo upoštevalo socialne interese delavstva, da bi postalo privlačno za večje število delavcev. Omeniti pa moramo uvodoma seveda tudi to, da odnos slovenske slogaško-klerikalne stranke na Koroškem do delavskega gibanja ni bil izoblikovan. Razlikoval se je po posameznih okrajih in tudi ni bil usklajen med političnim vrhom in zaupniki stranke. Zadnja ugotovitev velja v posebni meri za odnos do socialdemokratskega gibanja na Koroškem; tretja sila, ki je skušala poleg že itak formiranega nemško-nacionalnega tabora poseči v slovenski del dežele, je bila nemška krščansko socialna stranka.

Po obnovi oziroma reorganizaciji slovenskega političnega življenja na Koroškem, ki ga datiramo z letom 1903, prihodom dr. Brejca v Celovec, izgubi krščansko socialna stranka zaradi zavzemanja nemško nacionalnih pozicij v narodnem vprašanju na vplivu pri vodilnem kadru slovenske stranke. Poleg tega glasujejo krščanski socialci v deželnem zboru proti zahtevi po enakopravnosti koroških Slovencev oziroma slovensčine pred uradom in pred sodišči, dva vodilna funkcionarja stranke nasprotujeta leta 1905 slovenski stranki v vprašanju slovenskega vpisa v celovške matrice. Ko strankino glasilo »Kärntner Zeitung« piše o Koroški kot o »nemški planinski deželi«, ga zavrača »Mir«: »To je torej ono, kar je odpihnilo ‚pravičnost‘ iz nemško krščansko-socialnih vrst — šovinistični nestrpni nemški nacionalizem najhujše vrste, ki je zbesnel tako daleč, da naravnost zanika obstoj tisoč koroškim Slovencem, hoteč da je Koroška nemška!«¹

Krščansko-socialna stranka je 1904 zastavila vse svoje moči, da bi se onemogočila ustanovitev »Slovenskega krščansko-socialnega delavskega društva za Celovec in okolico« in je obmolknila šele, »ko je ‚najavtoritativnejša‘ stran izrekla svoje zadvoljstvo na ustanovitvi tega društva.«² Še bolj je slovenska stran zamerila krščansko-socialni stranki, da je zahrbtno razširila svoje politične mreže »po našem in samo našem ozemlju.«³ Tako tudi ne preseneča, da »Mir« imenuje voditelje stranke »črno zakrinkane nemške nacionalce«,⁴ ki pogosto finančno izžemajo svoje pristaše.

Vsa ta verbalna radikalnost slovenskega časopisa nasproti nemškemu krščansko-socialnemu taboru seveda ne more ovreči dejstva, da so slovenski in nemški konservativci še naprej sklepali volilne dogovore in šele pri ožjih volitvah za državni zbor 20. junija 1911 za vodstvo slovenske klerikalne stranke izpadejo krščanski socialci kot možna alternativa. Na to

¹ Mir, št. 3, 19. 1. 1905, str. 15.² Mir, št. 12, 23. 3. 1905, str. 68—69.³ Mir, n. o. m.⁴ Mir, št. 21, 25. 5. 1905, str. 124.

odločitev je brez dvoma vplival polom, ki ga je doživela nemška katoliška stran s Centralno blagajno koroških zadrug v Celovcu. »Mir« je tedaj v skrbi za slovenske hranilnice naglo zatrjeval, da Slovence polom med nemškimi krščanskimi socialci »prav nič ne briga« in pisal: »Kar so skuhali nemški krščanski socialci, naj sami pojedjo...«⁵

Na shodu zaupnikov 14. junija 1911 je stavilo vodstvo slovenske stranke navzočim vprašanje, ali se naj Slovenci ožjih volitev udeležujejo ali ne in komu naj zaupajo svoje glasove, ali nemškemu nacionalcu ali socialnemu demokratu. Že vprašanje samo dosti zgovorno kaže na razmerje politične moči v slovenskem delu dežele, kjer nemški krščanski socialci niso predstavljali nobenega političnega faktorja. Odgovor zaupnikov na stavljeno vprašanje je bil jasen: »...takoj (so) soglasno in vsi obenem, kakor bi strela udarila, zavpili: Vsi k volitvi, vsi proti nemškim nacionalcem!« »Mir« je to odločitev relativiral, ko je pisal, da so koroški Slovenci »prisiljeni izbirati med slabim in slabšimi«. Pisal je, da so socialni demokratje na verskem področju enaki nasprotniki kot nemški nacionalci, vendar jim je priznaval v narodnem oziru več pravičnosti. Naglašal je, da se slovenskim kmetom ne bo godilo nič slabše, če pride v parlament nekaj socialnih demokratov namesto nemških nacionalcev, ki jih je obdolžil kupovanja glasov in podpore »Herrenbaurov«, velikih kmetov in zaključil: »Zato razumen slovenski kmet, če je prisiljen izbrati v sedanjem položaju med nemškim nacionalcem in socialnim demokratom, nikdar ne more in ne sme oddati svojega glasu nemškemu nacionalcu, ampak se mora poslužiti socialnih demokratov kot meča, kot voz, s katerim spravi iz svojih prostorov smrdeč gnoj!«⁶

Brez dvoma je na razmerje med socialno demokracijo in koroškimi Slovenci močno vplival kader slovenske slogaško-klerikalne stranke, ki je pripadal v znatni meri duhovniškemu poklicu. Te kadre program socialne demokracije ni navduševal. Posebno se je glasilo slovenske stranke zaganjalo proti osvoboditvi šole izpod verskega vpliva ter proti brezrazredni družbi. Prednjačenje ideoloških razlogov pri odklanjanju programa socialne demokracije je značilno. Čeprav »Mir« piše o potrebi večjega obdavanja višjih slojev in je v tem svojem početju po potrebi tudi demagoški,⁷ mu ostaja osebna last nedotakljiva.

Duhovniki igrajo pri ustanavljanju slovenskih krščansko-socialnih delavskih društev pomembno vlogo in so navadno njihovi svetovalci. Tako za konzumenta podljubeljskega slovenskega delavskega društva Arnuša ne obstaja internacionalizem v tem, »da bi demokratje svoj materni jezik zatajevali in tujcu izdajali, ampak le v tem, da se demokratje bojujejo brez razlike narodnosti združeno proti tistim, ki jih odirajo in izkoriščajo.«⁸

Med bistvene naloge slovenskih delavskih društev šteje »Mir« nalogo, »rešiti delavca duševnega propada«. To hoče doseči potem knjižnic, petja, gledaliških predstav, narodnega dela ter verske vzgoje. In prav o tej vrsti prosvetne dejavnosti največ beremo glede podljubeljskega slovenskega delavskega društva, čeprav je društvo podpiralo tudi obolele člane in jih podpiralo v boju proti krivicam s strani delodajalcev. Vendar poročila o socialni dejavnosti le poredko zaldejo v »Mir«, ki seveda ni bil zagovornik

⁵ Mir, št. 36, 3. 9. 1910, str. 213.

⁶ Mir, št. 31, 17. 6. 1911, str. 203/204.

⁷ n. o. m.

⁸ n. o. m.

⁹ n. o. m.

¹⁰ Mir, št. 21, 25. 5. 1905, str. 125.

¹¹ Mir, št. 24, 15. 6. 1905, str. 144.

razrednega boja delavcev: »Treba jih je probuditi, zanesti med delavske vrste pravi 'stanovski ponos', ne sovraštva do višjih stanov, temveč plamenito stanovsko zavest. Vzajemni duh mora postati krepek in silen. Tlesno delo nikakor ni kaj sramotnega, ni nič poniževalnega. Ono je v človeški družbi ravno tako potrebno, kakor duševno delo. Žuljeva roka je častna in vsega spoštovanja vredna. Ta zavest mora prepojiti naše delavstvo.«¹² Pisal je tudi o dobrih straneh socializma, a je takoj pristavil, da »vse kar ima socializem dobrega in pametnega v svojem sestavu, vse to ima tudi krščanska demokracija.«¹³ »Mir« je iskal skupne poteze med izobraževalnimi in delavskimi društvi ter menil: »A nekaj imajo naša delavska društva z izobraževalnimi skupnega, in to je narodno delo. Delavski stan stvarja s kmetiskim stanom skupaj jedro našega naroda, in zato je veliko odvisno od tega, da se delavski sloji ohranijo narodu!«¹⁴

Kakšne konsekvence je Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem izvajalo iz ugotovitve, da je »veliko odvisno od tega, da se delavski sloji ohranijo narodu«?

Delavstvo je bilo v slovenskem delu dežele koncentrirano predvsem v Borovljah, Bistrici v Rožu, v Rablju, v neposredni okolici Beljaka, v Mežiški dolini in seveda v Celovcu. V Črni na Koroškem je bilo leta 1896 ustanovljeno »Slovensko katoliško delavsko društvo«, 1904 so Slovenci kljub nasprotovanju krščansko-socialne stranke ustanovili »Slovensko krščansko-socialno delavsko društvo za Celovec in okolico« z namenom, da zajame slovenske delavce v Celovcu in v predmestjih. Število teh delavcev je hitro naraščalo. Društvena dejavnost je obsegala v prvi vrsti kulturno-prosvetno dejavnost, na razpolago so bili primerni prostori v hotelu Trabesinger na Velikovski cesti. Podljubeljsko slovensko delavsko društvo je bilo ustanovljeno 12. marca 1905.¹⁵ Bilo je namenjeno širši okolici in je razvilo v naslednjih letih bogato dejavnost. V Borovljah in okolici je bilo zaposlenih okoli 2000 delavcev, ki so večinoma bili organizirani socialni demokratje. Slovensko delavsko društvo je postavilo v Podljubelju svoj delavski dom, socialni demokratje so društvu deloma nasprotovali, deloma pa z njim sodelovali. V Podljubelju so bili aktivni predvsem kovinarji, ki so imeli tam podružnico krščansko-socialnega društva kovinarjev. Podružnica je bila razdeljena v moški in ženski odsek.¹⁶ Ob času ustanovitve društva pa se je že pričelo s premeščanjem podjetij iz Podljubelja v Borovlje, prav tako iz Bajtiš v Borovlje. Leto za tem (18. marca) se je ustanovilo v Podsini vasi »Krščansko-socialno pevsko in delavsko društvo«, ki mu je takoj pristopilo »68 trdnih, krepkih, slovenskih Rožanov«.¹⁷ V ozadju sta bila provizor Janko Arnuš in dr. Lambert Ehrlich. Na ustanovnem občnem zboru je prvi govoril proti socialnim demokratom oz. razvezi zakona, drugi pa o volilni reformi.

O potrebi samostojne slovenske krščanske delavske organizacije v št. Janžu v Rožu naj bi razpravljajal shod, ki je bil sklican za 30. junij 1907.¹⁸ Vendar je prišlo do ustanovitve »Slovenskega delavskega in izobraževalnega društva za št. Janž v Rožu in okolico« šele deset mesecev pozneje, 15. marca 1908; isti dan pa se je združilo »Slovensko krščansko-socialno pevsko in delavsko društvo za Podsino vas in okolico.«¹⁹

¹² Mir, št. 25, 22. 6. 1905, str. 150.

¹³ n. o. m.

¹⁴ n. o. m.

¹⁵ Mir, št. 11, 16. 3. 1905, str. 63.

¹⁶ Mir, št. 23, 6. 6. 1908, str. 143.

¹⁷ Mir, št. 12, 22. 3. 1906, str. 66.

¹⁸ Mir, št. 28, 29. 6. 1907, str. 199.

¹⁹ Mir, št. 15, 11. 4. 1908, str. 93/94.

V začetku leta 1908 (5. 1.) je prišlo do ustanovitve strokovnega delavskega društva tudi na Bistrici v Rožu.²⁰ Ko je prišlo na Bistrici zaradi odpusta 3 delavcev in zaradi plač do štrajka,²¹ je posredoval državni poslanec Grafenauer pri tovarnarju Faustu in dosegel poravnavo, ki pa jo je tovarnar takoj zavrgel, čim so prišli delavci spet na delo.²² Bistriška strokovna organizacija je bila v najtesnejši povezavi z jeseniškim delavstvom,²³ štela je precej članov in pridno delovala.

V okolici Beljaka koroški Slovenci niso skušali ustanavljati svojih delavskih strokovnih organizacij. V beljaškem volilnem okraju Slovenci pri volitvah izdatno podpro socialne demokrate. Pač pa na potrebo po ustanovitvi posebne slovenske krščansko-socialne strokovne organizacije v Rablju in v Beli peči opozarja dopisnik v »Miru« z dne 18. 1. 1908. Dopisnik toži, da je na Koroškem še veliko krajev, kjer je delavstvo popolnoma prepuščeno samemu sebi ali pa socialdemokratom, ki jim očita izkoriščanje delavstva in hujskanje proti kmetom.

Cdnosi med socialnimi demokrati in slovenskimi delavskimi organizacijami oz. slovensko stranko na Koroškem se dajo najbolj opazovati na primeru Podljubelja. Nasprotovanja se omejujejo na ideološke razlike, pri stvarnih zadevah pa moremo govoriti o previdnem otipavanju in občasnem sodelovanju.

V letu državnozbornskih volitev 1907 piše »Mir« o ciljih in izvoru socialne demokracije.²⁴ Cilje stranke označi za utopične, predvsem pa svari pred gibanjem kmeta, torej tisti sloj, ki je v prvi vrsti volil na Koroškem slovensko stranko. Pravi, da je bila liberalna gospoda tista, ki je v teku petdesetih let vzgojila po svojih brezverskih časnikih, po slabih šolah in zlasti po slabem gospodarstvu v državi novo revolucionarno stranko: stranko brezverskega, brezobzirnega in deloma naravnost revolucionarnega delavstva. Stranka da seje nezadovoljnost med delavstvom, v parlament hoče vnesti razredni boj, hoče, da pridejo produkcijska sredstva v skupno last, dalekosežne so njene predstave na prosvetnem področju in na področju zdravstvene oskrbe. Stranki očita, da zastopa povsod interese velike industrije in da je proti obrtništvu, kmetom da hoče vzeti zemljo, govori o nasilni agitaciji stranke pri pridobivanju novih članov ter zabeleži za Koroško 43 strokovnih društev »rdečkarjev«. Posebno se »Mir« zgraža nad moralo socialnih demokratov ter v sklepu pravi, da ima svoje brezverstvo, svojo nenravnost socialna demokracija od liberalcev. Proti prodiranju socialdemokratskega gibanja propagira člankar ustanovitev katoliške univerze, ustanavljanje krščansko-socialnih društev ter priznava, da ima socialna demokracija tudi opravičene terjatve, ki jih je pa pobrala iz krščansko-socialnega programa. V zvezi s šolo pa sprašuje, »ali se more mladina izročevati v vzgojo in pouk učiteljem — rdečkarjem«.

Na ustanovni občni zbor podljubeljskega slovenskega delavskega društva so prišli tudi socialni demokratje iz Borovelj in pritrjevali dr. Lambertu Ehrlichu, ki je govoril o delavskem zavarovanju. »Mir« je priznal na zborovanju navzočim socialnim demokratom, »da so se ponašali popolnoma dostojno in da ni prav nič kalilo zborovanja.«²⁵ »Mir« se je ponovno obregnil ob voditelja boroveljskih socialnih demokratov Neutzlerja (Vajclar —

²⁰ Mir, št. 3, 18. 1. 1908, str. 19.

²¹ Mir, št. 23, 6. 6. 1908, str. 144.

²² Mir, št. 25, 20. 6. 1908, str. 156.

²³ Mir, št. 23, 6. 6. 1908, str. 144.

²⁴ Mir, št. 1, 5. 1. 1907, str. 1; Mir, št. 2, 12. 1. 1907, str. 7/8; Mir, št. 3, 19. 1. 1907, str. 14; Mir, št. 4, 26. 1. 1907, str. 20.

²⁵ Mir, št. 11, 16. 3. 1905, str. 63.

namig v »Miru«, da Neutzler prihaja iz čeških dežel), ki ni znal slovensko. Zavračal je pisanje »Arbeiterwille«, ki je poročal o zborovanju v Glinjah, kjer sta nastopala Grafenauer in Brejc in govorila proti volilni reformi, ki je koroškimi Slovincem prinesla le en siguren mandat.²⁶ Dopisnik v »Miru« kritizira voditelja socialnih demokratov v Borovljah zaradi abstinence občinskih volitev in pravi: »Vsak, kdor naše razmere pozna, ve, da bi kandidatje socialnih demokratov smeli upati v zmago v tretjem razredu, posebno, ker bi tudi bili dobili glasove narodnih Slovencev.«^{27a} Pri občinskih volitvah v Podljudelju so Slovenci »podlegli proti združenim rdečkarjem, nemškutarjem in Nemcem...^{27b} Proti podružnici kovinarjev pa so v Borovljah reaktivirali leta 1898 ustanovljeni »Verband der Eisen- und Metallarbeiter Österreichs«²⁸ in začeli z zidanjem svojega »Arbeiterheima« v Borovljah. »Mir« poroča tudi o šikanah proti neorganiziranim delavcem s strani socialnih demokratov.²⁹

Velika pridobitev za delavstvo v Podljudelju je bil Delavski dom. V vabilu na otvoritev doma je »Mir« zapisal: »Dva sloja imamo, ki po svoji številnosti pravzaprav tvorita slovenski narod na Koroškem, kmečki in delavski stan, dva stanova, sorodna si po žuljevih rokah. Do najnovejšega časa so bili na Koroškem slovenski delavci še popolnoma neorganizirani; kar jih je bilo organiziranih, so stali v vrstah kmetu in delavcu škodljive socialne demokracije, ki med delavci neti le nezadovoljnost in jih oskubi še za zadnje prislužene vinarje, jim jemlje vero v boga, in seje v srce sovražstvo do cerkve, da jih vzdrži nezadovoljne.«³⁰ Očital je »bogati« socialdemokratski stranki, da ne skrbi za delavce, »ampak masti le svoje, po večini judovske voditelje.«³¹ Poroča, da so si dom, ki ga je v prvem letu svojega obstoja postavila Slovenska krščansko-socialna zveza, ogledovali tudi »rdečkarji«.³²

Slovesno otvoritev delavskega doma pa so preprečili Nemci-nacionalci, ki so za isti dan sklicali v Podljudelju pet shodov.³⁴ Sklicatelji teh shodov so bili Dobernig, Metnitz, Lemisch, Kirschner in Angerer, ki je svoje pristaše opozarjal, da se pride v Podljudelj s turističnimi palicami.

Konec leta 1908 je voditelj boroveljskih socialnih demokratov Neutzler iskal kontakt s podljudeljskim slovenskim društvom.³³ Njegovemu pisemu vabilu na shod se Slovenci niso odzvali, sicer pa tudi niso imeli možnosti vpliva na program shoda. Neutzlerja je kmalu zatem zamenjal domačin Sorgo. Nejasno je, ali je z njegovo pomočjo prišel boroveljski konzum leta 1910 pod vpliv Slovencev.³⁵ Promet konzuma se je močno dvignil. Odslej so v Borovljah govorili o »črnoordečem konzumu«, ki je leta 1913 štel 839 članov.³⁶ Spomniti je treba še na pomoč boroveljske slovenske posojilnice konzumu v času med obema vojnama ter na podporo, ki jo je dajal konzum v obliki hrane za časa druge svetovne vojne partizanskim borcev na Koroškem.

Pri svoji volilni agitaciji so segli socialni demokrati tudi po agitatorjih, ki so bili zmožni slovenščine in po slovenskih socialistih. Da bi vzgojili svoj

²⁶ Mir, št. 15, 12. 4. 1906, str. 80.

^{27a} Mir, št. 18, 4. 5. 1907, str. 130.

^{27b} Mir, št. 45, 7. 11. 1908, str. 276/277.

²⁸ Mir, št. 25, 8. 6. 1907, str. 176.

²⁹ Mir, št. 24, 13. 6. 1908, str. 150.

³⁰ Mir, št. 39, 26. 9. 1908, str. 237.

³¹ n. o. m.

³² Mir, št. 41, 10. 10. 1908, str. 250.

³³ Mir, št. 49, 5. 12. 1908, str. 302/303.

³⁴ Mir, št. 42, 17. 10. 1908, str. 255.

³⁵ Mir, št. 50, 14. 12. 1912, str. 346.

³⁶ Mir, št. 14, 5. 5. 1913, str. 97.

kader za slovenski del dežele, na to deželno vodstvo ni mislilo. Slovenska stranka in njeno glasilo »Mir« sta pri nastopanju socialne demokracije posebej pazila na narodni aspekt. Že pred volitvami v državni zbor leta 1907 se je pojavil na shodu v Svečah Etbin Kristan, ki je potem tudi kandidiral v slovenskem volilnem okraju. Shod so sklicali socialni demokrati, »dvorana je bila napolnjena s slovenskim delavstvom in slovenskimi kmeti«. Kristan je govoril o potrebi volilne reforme na podlagi splošne in enake volilne pravice. »Mir«³⁷ poroča, da je Kristan govoril zelo »previdno« in da se z nobeno besedico »ni upal razžaliti slovenskega prebivalstva. Govoril je popolnoma stvarno, da smo mu večkrat odkritosrčno pritrjevali.«

Kristanu je odgovarjal urednik »Mira« Ekar, ki je naglasil, da »sliši prvokrat na Koroškem socialnega demokrata govoriti slovensko«, kritiziral je, da na Koroškem socialni demokrati stalno glasujejo pri volitvah z nemškimi nacionalci proti Slovincem in rekel, da se strinja s Kristanom glede splošnega pomena volilne reforme. Vendar so Slovenci na Koroškem proti reformi, ki jim ni prinesla ničesar. Glede slovenskega volilnega okraja pa je menil, da bo tudi tu pomagala socialdemokratska stranka nemškimi nacionalcem do zmage. Ekar je skušal od Kristana dobiti izjavo, »ali bo tudi v prihodnje socialdemokratska stranka podpirala nemške nacionalce, ali morda Slovence, katerim bi morala pomagati, ako se hoče držati svojega programa«. Kristan za tako izjavo ni imel pooblastila, povedal je, da bodo socialni demokrati postavili slovenskega kandidata in da naj za tega glasujejo Slovenci.

Shod je potekal zelo stvarno. »Mir« pristavlja: »Za bistriško nemškutarijo je bil ta shod prave vice, kajti oba govornika sta brez usmiljenja razkrivala krivice, ki se gode našemu slovenskemu delavstvu v našem kraju ravno po onih ljudeh, ki bi morali Boga hvaliti, da smejo v miru pojesti svoj ljubi kruhek«. Potem zopet govori o možnosti, da bi se bil Kristan lahko dotaknil »našega narodnega in verskega čuta«, nakar bi mu bila trda predla.

Drug je odnos »Mira« do Etbina Kristana po državnozborskih volitvah 1907, ko je v slovenskem volilnem okraju dobil 1436 glasov. »Mir« zaničljivo govori o Antikristanu, ki »v Ljubljani prav pridno pisari slovensko, če pa pride na Koroško, pa je na mestu laj tajč«.³⁸ Etbin Kristan je zastopal jugoslovansko socialno demokracijo tudi na pogrebu državnega poslanca Arnolda Rieseja, kjer je spregovoril v nemščini, kar »Mir« takoj zabeleži in doda: »Govoril je samo nemško, kljub temu, da je bila navzoča velika množica slovenskih socialnih demokratov!«³⁹

Socialni demokrati so se pojavljali na shodih Katoliškega političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem in agitirali na svojih shodih v slovenskem jeziku. Na volilnem shodu v Grabštanju je Riese leta 1907 poudarjal patriotičnost socialnih demokratov, pač pa ne v tisti obliki, ki jo je stranka kazala pet let kasneje pri nadomestnih državnozborskih volitvah v beljaškem okraju. Riese je menil, da »Slovenec naj ostane vedno Slovenec...«,⁴⁰ po volitvah pa je na strankinem shodu na Brnci nastopil proti zahtevi po enotnem državnem jeziku.⁴¹ Ob njegovi smrti je »Mir« priznal, da je Riese vodil stranko »zelo spretno« in da je bil odkrit a pošten nasprotnik. Poročal je še, da »se je (Riese) večkrat pritoževal nad suro-

³⁷ Mir, št. 47, 24. 11. 1906, str. 276.

³⁸ Mir, št. 29, 18. 7. 1908, str. 180.

³⁹ Mir, št. 4, 24. 1. 1912, str. 23.

⁴⁰ Mir, št. 21, 15. 5. 1907, str. 152.

⁴¹ Mir, št. 36, 24. 8. 1907, str. 243.

vostjo slovenskih socialnih demokratov v Spodnjem Koroškem, ki se tudi niso vedno pokorili njegovim poveljem...⁴²

Boj med strankami se je ob državnozborskih volitvah leta 1911 še zaostрил. V slovenskem volilnem okraju je zopet kandidiral Grafenauer, nemški nacionalci so postavili Schumyja, socialnodemokratska stranka pa je kandidirala iz Trbovelj pregnanega socialdemokrata Sitterja. Na volilnem shodu socialnih demokratov v Prevaljah je Sitterju ugovarjal dr. Rožič, ki je označil socialnodemokratsko stranko kot stranko razdiranja.⁴³ Tudi Grafenauer je na volilnem shodu na Lešah (navzočih je bilo po poročilu »Mira« okoli 300 socialdemokratov) govoril o socialdemokratski stranki in pozival svoje volilce, »naj se ne boje rdečih nasprotnikov, ker ti niso stranka reda, ampak stranka razdiranja in velike nezadovoljnosti!«⁴⁴

Na volilnem shodu socialdemokratske stranke v Dobrli vasi leta 1911 je nastopil dr. Lambert Ehrlich, ki je posebno naglašal, da se vse stranke v slovenskem volilnem okraju pri svoji agitaciji poslužujejo slovenščine, socialnim demokratom pa je očital, da kandidirajo le zaradi tega, da bi v slučaju ožjih volitev lahko podprli nemškonacionalnega kandidata in tako vrgli Grafenauerja.⁴⁵

Slovenska stranka na Koroškem ni našla tiste osnove, ki bi omogočala učinkovito nastopanje skupno s socialdemokratskim gibanjem v deželi. S pretiranim poudarjanjem svojih katoliških načel in pozicij takega zavezništva ni mogla najti. Delno sodelovanje pri volitvah za državni in deželni zbor in na ravni občin se ni izgrajevalo in je stalno nihanje in omahovanje v tem vprašanju značilna poteza v politiki slovenske stranke, ki je sicer vestno zabeležila vsako pozitivno izjavo socialdemokratske stranke glede narodnostnega vprašanja. Slovensko vodstvo je omejevalo delovanje svojih delavskih društev vse preveč na prosvetno-kulturno dejavnost in pri tem zanemarjalo osnovna vprašanja delavstva na Koroškem, ki je bilo po njenih lastnih izjavah eden izmed stanov, ki so ga koroški Slovenci imeli. Medtem ko je kmetom slovenska stranka organizirala samopomoč v obliki hranilnic in posojilnic in nazadnje še zadrug, se je za materialno stanje delavstva vse premalo pobrigala. Nemška krščansko-socialna stranka pa v slovenskem delu dežele sploh ni predstavljala nobenega resnega političnega faktorja.

Sodelovanje med slovensko stranko in socialdemokratsko stranko pa je ovirala tudi taktika poslednje. Socialdemokratska stranka se sicer ni branila slovenskih glasov, prehajanje glasov pri ožjih volitvah od slovensko-konservativne strani k socialdemokratom je za Koroško značilno, sama pa je vselej podprla nemškonacionalne kandidate, v enem slučaju tudi proti volilnemu dogovoru med obema strankama (leta 1907 pri ožjih volitvah v državni zbor — Nagele, Ellersdorfer, Eich). Socialdemokratska stranka je prevzela v nasprotju s svojimi programi v narodnostnem vprašanju na Koroškem pozicije nemških nacionalcev, za organizatorje, ki bi obvladali slovenščino, ni poskrbela, v klerikalcih je videla sovražnika delavskih zahtev. Koroško delavstvo je skušala izolirati od nacionalnega vprašanja. Pri nadomestnih volitvah za državni zbor leta 1912 pa je licitirala z nemškimi nacionalci, kdo je bolj nemški. Prisvojila je frazeologijo in terminologijo nemških nacionalcev, kadar je govorila o Slovencih na Koroškem.⁴⁶

⁴² Mir, št. 4, 24. 1. 1912, str. 23.

⁴³ Mir, št. 22, 17. 5. 1911, str. 150/151.

⁴⁴ Mir, št. 19, 5. 5. 1911, str. 130/131.

⁴⁵ Mir, št. 28, 31. 5. 1911, str. 150/151.

⁴⁶ Janko Pleterski: Narodna in politična zavest na Koroškem. Narodna zavest in politična orientacija prebivalstva slovenske Koroške v letih 1848—1914. Razprave in eseji 7, Slov. matica, Ljubljana 1965, str. 427.

Nenazadnje je prevzela še zahtevo po nemščini kot državnem jeziku ter podpirala ohranitev starega stanja.

Prve volitve, ki so potekale po reorganizaciji Katoliškega političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem, so bile nadomestne volitve za državni zbor 10. 10. 1905 v okrajih Celovec, Velikovec, Dobrla vas, Pliberk in Železna Kapla. Nemški nacionalci so imenovali za kandidata Friedricha Seifritza, veleposestnika, pivovarnarja in poštarja⁴⁷ iz Miklavčevega. »Mir« je označil Seifritza za vladnega kandidata, posebno podčrtal njegov socialni položaj in povedal, da kandidat »še na Avstrijskem rojen ni, temveč je doma iz blaženega rajha...«⁴⁸ Katoliško politično in gospodarsko društvo je takoj po smrti poslanca Tscharreja, ki je do tedaj zastopal volilni okraj v državnem zboru, sklicalo 9. julija 1905 v Dobrla vas shod zaupnikov, ki je sklepal o kandidatu. Soglasno je bil izvoljen za kandidata poslanec Franc Grafenauer.⁴⁹

Slovenska stran se je pri volilni agitaciji zlasti potegovala za kmeta, predstavljala Grafenauerja kot posestnika,⁵⁰ ki razume tudi skrbi delavstva, in opisovala delovanje kandidata v koroškem deželnem zboru.⁵¹ V volilnem proglašu je poudarila na prvem mestu katoliško usmerjenost slovenskih volilcev in kandidata, na drugem mestu je govorila o gospodarstvu, ki ga minira nemškonacionalna večina v deželi, in se pritoževala zlasti nad usodo večjih kmetov. Šele na tretjem mestu je bilo govora o narodni enakopravnosti Slovencev na Koroškem, nazadnje pa o staroslavni Avstriji.⁵² Slovenska klerikalna stranka je vodila izredno aktiven boj, ki je bil po poročilu »Mira« — strahovit.⁵³ Grafenauer je dobil 2169 glasov, njegov nasprotnik pa za 84 več. Glasilo koroških Slovencev je bodrilo slovenske volilce ter zapisalo, »da je bil Seifritz izvoljen prvokrat, pa tudi zadnjokrat.«⁵⁴

Pod popolnoma drugimi okoliščinami so potekale volitve za državni zbor leta 1907. Predvsem je treba navesti seveda novo razdelitev volilnih okrajev, ki je koroške Slovence močno prizadejala ter povzročila spor med Celovcem in Ljubljano. Leta 1905 je dr. Brejc na političnem shodu povedal, kaj koroški Slovenci pričakujejo od splošne in enake volilne pravice. Navedel je, da pričakujejo strmoglavljenje vladajočih nemških strank, preosnovo Avstrije iz birokratične nemške države v demokratično slovansko državo, propad liberalizma in nenazadnje »okrepljenje katoliškega elementa v javnem življenju, četudi šele po hudem boju s socialno demokracijo.«⁵⁵ Kot pogoj za sprejem volilne reforme pa je predsednik Katoliškega političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem navedel »pravično in pametno razdelitev volilnih okrajev po narodnostih.«⁵⁶ Zahteval je še volilno obveznost ter poseben zakon, ki bi vladnim organom prepovedal vmešavanje v potek volitev. Zadnji dve zahtevi sta seveda prilagojeni koroškim razmeram. Znano je, da so na Koroškem slovenski volilci zelo zanemarjali svoje dolžnosti, na drugi strani pa so se v volilno agitacijo in v potek volitev vedno spet vmešavali uradniki in tako pripomogli k navedenemu zadržanju slovenskih volilcev. Proti Brejčevim zahtevam je takoj nastopil nemško-nacionalni poslanec Dobernig, ki je na-

⁴⁷ Mir, št. 40, 5. 10. 1905.

⁴⁸ n. o. m.

⁴⁹ Mir, št. 36, 7. 9. 1905, str. 214.

⁵⁰ Mir, št. 38, 21. 9. 1905, str. 225.

⁵¹ Mir, št. 39, 28. 9. 1905, str. 233/234.

⁵² Mir, št. 37, 14. 9. 1905, str. 219.

⁵³ Mir, št. 41, 12. 10. 1905, str. 345.

⁵⁴ n. o. m.

⁵⁵ Mir, št. 47, 23. 11. 1905, str. 281/282.

⁵⁶ n. o. m.

stopil proti enaki volilni pravici' in proti slovenskim volilnim okrajem na Koroškem.⁵⁷

Brejc je na šmihelskem shodu govoril tudi o potrebi združitve Slovencev in Hrvatov in žel pri tem splošno odobravanje. »Slovani vkup, to mora biti naše geslo, državnopravno združenje Slovencev in Hrvatov pod žezlom staroslavne habsburške dinastije mora biti naš daljnji politični cilj, to stremljenje mora postati točka našega političnega programa.«⁵⁸

Kandidate za državnozbornske volitve leta 1907 so koroški Slovenci postavili na XVII. letnem občnem zboru Katoliškega političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem. V slovenskem volilnem okraju (Pliberk, železna Kapla, Dobrla vas in Borovlje) je kandidiral France Grafenauer, v velikovškem grebinjski župan Florijan Ellersdorfer, v celovski okolici Valentin Podgorc, v Celovcu so postavili Slovenci delavca in kiparja Teodorja Osana kot števne kandidata, v drugih okrajih so se izrekli za kandidate krščansko-socialne stranke, čeprav so potem pri volitvah v beljaškem okraju podprli socialnega demokrata Rieseja proti vsenemcu dr. Angererju. Riese je dobil v tem okraju okoli 800 slovenskih glasov in bil tudi izvoljen v državni zbor.⁵⁹

Volilni proglas leta 1907 se v bistvu ne razlikuje od onega za nadomestne volitve leta 1905: »Troje je zlasti, za kar bijemo neizprosni boj: da zavarujemo in ohranimo veri naših očetov ono mesto v javnosti in srcih našega naroda, katero je zavzemala dosedaj; da priborimo našemu narodu in jeziku one pravice, katere jima zagotavljajo državne osnovne postave; da zagotovimo našemu ljudstvu gospodarski napredek!«⁶⁰

Volilna agitacija je potekala v znamenju skrajnega navora slovenske stranke, ki je v slovenskem volilnem okraju tudi prodrla. Grafenauer je bil izvoljen s 4622 glasov, nemško-nacionalni kandidat Seifritz je dobil 2077, medtem ko je Etbin Kristan združil nase 1436 glasov, kar izpričuje naraščajočo moč socialno demokratskega gibanja na Koroškem. V velikovškem okraju je prišel slovenski kandidat Ellersdorfer v ožjo volitev proti nemškemu nacionalcu pivovarnarju Nageleju iz Velikoveca. Socialni demokrat Eich je dobil 1509 glasov in s tem 38 manj kot Ellersdorfer in izpadel. Slovenski kandidat se je po prvotnih volitvah posebej obrnil na delavstvo, da bi volilo njega,⁶¹ vendar je socialdemokratska stranka izdala navodilo, da naj njeni pristaši volijo Nageleja, ki je bil izvoljen z 2791 glasovi, dočim je za Ellersdorferja glasovalo 1897 volilcev. Iz tega lahko sklepamo, da je del socialdemokratskih volilcev oddal svoj glas iz narodnostnih razlogov Ellersdorferju, drugi del pa je volitve abstiniral.

V volilnem okraju Celovec okolica je Valentin Podgorc dobil 1297 glasov. V ožjo volitev sta prišla nemški nacionalci Kirschner in socialni demokrat Lukas. V tem volilnem okraju sodelovanje med slovensko konservativno stranko in socialnimi demokrati ni funkcioniralo. Nemški nacionalci so pod pretvezo, da njihov kandidat ne mara biti voljen s slovenskimi glasovi, abstinirali ožjo volitev in prepustili zmago socialnim demokratom. Nadaljnje zadržanje slovenske stranke pa je popolnoma protislovno. Šla je v boj za nemškega nacionalca Kirschnerja, ki je tako prišel do 1521 glasov, socialni demokrat Lukas je dobil le 715 glasov več in bil s tem seveda izvoljen.

⁵⁷ Mir, št. 51, 21. 12. 1905, str. 306.

⁵⁸ Mir, št. 47, 23. 11. 1905, str. 281/282.

⁵⁹ Mir, št. 24, 1. 6. 1907, str. 167/168.

⁶⁰ Mir, št. 18, 4. 5. 1907, str. 125/126.

⁶¹ Mir, št. 22, 18. 5. 1907, str. 156.

To odločitev slovenske stranke lahko tolmačimo le z njeno ozko idejno omejenostjo ali pa ji moramo pripisovati veliko naivnost, če je mislila, da bo njena podpora pripeljala Kirschnerja na slovenske oziroma krščansko socialne pozicije. Slovenska stranka je nekvalificirano napadala v tej zvezi kandidata socialne demokracije in stranko samo: »Nemški nacionalci so naravnost prodali kmeta Kirschnerja socialnodemokratskemu, za poslanstvo popolnoma nezmožnemu 'šlosarskemu kselu', sedaj — 'šribarju', tisti stranki, ki po svojih lastnih besedah hoče pogin kmeta! Svojim lastnim pristašem je nemško-nacionalno vodstvo zapovedalo, da naj se ne udeležuje volitev, samo da bi bil izvoljen socialni demokrat.«⁶² »Mir« piše, »da je po sramotnem mešetarjenju celovških nemško-nacionalnih magnatov izdano in prodano kmetско prebivalstvo celega volilnega okraja svojemu najzagrizenejšemu sovražniku — socialnemu demokratu!«⁶³ Pri tem moramo upoštevati tudi odločitev socialdemokratskega strankinega vodstva, ki je izdalo navodilo, da se pri ožjih volitvah podpre povsod nemški liberalec in nobena klerikalna stranka. Slovenci so pa upali na pomoč socialnih demokratov za Ellersdorferja.

Glede volitev 1907 poudarja Pleterski⁶³, da so vse stranke morale v volilni agitaciji in taktiki priznavati slovenski značaj volilcev po vsem slovenskem etničnem ozemlju Koroške. Samostojni nastop je bil možen le v slovenskem volilnem okraju, povsod drugod je morala slovenska stranka sklepati volilne dogovore, kar je šlo tako daleč, da so leta 1907 Slovenci zavestno volili vse štiri stranke. »Takšno absurdno taktiziranje, načelno in ideološko popolnoma protislovno usmerjanje slovenskih volilcev na različnih sektorjih razkosanega slovenskega ozemlja je moralo pogubno vplivati na slovensko politično zavest volilcev⁶⁴, poudarja Pleterski.

Volitve so nadalje izkazale močan vpliv slovenske politične organizacije po vsem slovenskem področju. Socialna demokracija je imela na slovenskem etničnem ozemlju močan vpliv. Ob primernem upoštevanju nacionalnega momenta bi že pri državnozborskih volitvah 1907 mogla prodrati brez večjih težav v treh volilnih okrajih; v slovenskem volilnem okraju je s postavitvijo slovenskega kandidata upoštevala kompromis, ki je bil dosežen pri volilni reformi. Nemški nacionalci so veljavnost nacionalnega kompromisa osporavali s postavitvijo svojega kandidata v slovenskem volilnem okraju in skušali doseči nemški politični značaj cele dežele. Politične uspehe je nemškonacionalna stranka na podeželju dosegla med premožnejšimi kmeti, gostilničarji in trgovci. Za krepitev svojih pozicij je izrabljala tudi sredstva, ki jih je dežela ali država namenjala vsem prebivalcem, a so jih nemški nacionalci dodeljevali le svojim pristašem in somišljenikom. Nenazadnje pa je izid volitev dokumentiral velik diskriminacijski učinek volilne reforme. Za en mandat je bilo povprečno potrebnih 3142 glasov. Po navodilih slovenske stranke je bilo oddanih 9441 glasov, vendar so Slovenci s temi glasovi dosegli en sam državnozborski mandat.

Pri deželnozborskih volitvah 1909 je šla slovenska stranka v volilni boj s »samozavestjo in navdušenjem« in upala, da njeno delo »ne ostane brez sadov«. ⁶⁵ Slovenski kandidati so bili postavljeni v kmečki kuriji in v splošni kuriji. Krščansko socialna stranka je v tem času že popolnoma prešla na nemško nacionalne pozicije, socialni demokratje so navzven govorili o internacionalnem karakterju svoje stranke, pri volitvah pa so podpirali nemške nacionalce.

⁶² Mir, št. 23, 24. 5. 1907, str. 161/162.

⁶³ Pleterski, Narodna in politična zavest, str. 372/373.

⁶⁴ n. o. m.

⁶⁵ Mir, št. 7, 13. 12. 1909, str. 36.

V splošni kuriji sta si stala nasproti v volilnem okraju mesto Celovec in sodni okraji Celovec, Velikovec, Dobrla vas, Pliberk in železna Kapla Franc Grafenauer in Gustav Metnitz. Slovenska stranka je zahtevala med drugim »splošno in enako volilno pravico tudi za deželni zbor«⁶⁶ ter razdelitev volilnih okrajev po narodnosti. Pri prvotnih volitvah je dobil Grafenauer v tej splošni skupini 5099 glasov, Metnitz 4919 glasov in Lukas 2576 glasov. Izid pri ožjih volitvah je bil jasen, ker so socialni demokrati podpirali nemške nacionalce. Kljub temu je naraslo število Grafenauerjevih glasov na 6042, Metnitz pa je dobil 7732. »Mir« je takoj pokazal na zavezanost nemških nacionalcev in socialnih demokratov: »... porazila nas pa ni nemškonacionalna stranka, ampak le združena moč nemških nacionalcev in socialnih demokratov. Gnili, ošabni nacionalizem je moral stopiti doli s hvalisanega prestola in beračiti pri socialnih demokratih za glasove proti kapitalistu. Socialni demokratje so na povlje na celi črti volili kapitalista, advokata, plemenitaša, nasprotnika delavstva. Iz tega spoznamo, da je vse, kar govorijo socialni demokrati proti kapitalistom, tovarnarjem in plemenitašom itd., samo sleparstvo. Tako je izvoljen namestnik koroškega deželnega glavarja, vitez pl. Metnitz, le s pomočjo socialno demokratskih glasov.«⁶⁷

V kmečki kuriji sta prodrli v volilnih okrajih Velikovec — Dobrla vas in Pliberk — železna Kapla kandidata slovenske stranke Ellersdorfer in Grafenauer.

»Mir« je ocenil tudi uspehe oziroma neuspehe socialdemokratske in krščanskosocialne stranke pri deželnozborskih volitvah: »Socialni demokrati z uspehi ne morejo biti zadovoljni. Sicer so dobili enega poslanca, pa le po zaslugi nemških nacionalcev, ki so jim iz hvaležnosti za pomoč milostno prepustili v splošni skupini **Beljak-Rožek Eicha**, čeravno je dobil nemški nacionalcec pri glavni volitvi več glasov. Splošno smo opazovali, da rdečkarjem, tem delavskim in narodnim izdajalcem, na Koroškem ne gre žito v klasje, ker so po zadnjih državnozborskih volitvah celo nazadovali. Tudi nemški krščanski socialci niso dosegli pričakovanih uspehov. Celo nazadovali so, ker so izgubili poslanca Weissa in ohranili le mandata v Labudski dolini. Mi se temu ne čudimo. Stranka, ki sloni bolj na taktiki, nego na načelih, ne more prodirati. Krščanski socialci se ne upajo na dan s krščanskim načelom, v narodnem vprašanju bi radi sedeli na dveh stoli, a zidajo s tem le most, po katerem njihovi lastni pristaši stopajo v nasprotni tabor.«⁶⁸

Tudi pri teh volitvah se je uveljavila volilna geometrija. Slovenska stranka je dobila v kmečki skupini v petih volilnih okrajih 3737 glasov in dva mandata, nemški nacionalci pa so dobili na vsem Koroškem 6790 glasov in 11 mandatov. Povprečno so potrebovali za en mandat 616 glasov, slovenska stranka pa za en mandat 1668 glasov. Nemško organizirana socialna demokracija v boju slovenske stranke ni videla aspekta boja Slovencev za enakopravnost Slovencev v deželi na političnem področju.

Državnozborske volitve 1911 označuje velika napadalnost nemških nacionalcev, ki je usmerjena proti slovenski in socialdemokratski stranki. Primerno protislovensko vzdušje za volitve ustvarijo: silen pritisk na slovensko prebivalstvo ob priložnosti ljudskega štetja konec leta 1910, prepoved Katoliškega političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koro-

⁶⁶ Mir, št. 10, 6. 3. 1909, str. 57.

⁶⁷ Mir, št. 16, 31. 3. 1909, str. 85.

⁶⁸ n. o. m.

škem 9. 1. 1911 in posredno tudi polom Centralne blagajne koroških zadrug v Celovcu.

V slovenskem volilnem okraju kandidira zopet Grafenauer, nemški nacionalci postavijo Vinzenza Schumy-ja, socialni demokrati pa Ignaca Sitterja. V volilnem okraju Celovec okolica kandidira slovenska stranka Valentina Podgorca, v beljaškem Matijo Vospernika, v velikovškem Jurija Rutarja, v Celovcu pa Alojzija Terčka.

Značilnost teh volitev je še v tem, da se nemška krščansko-socialna stranka popolnoma loči od slovenske stranke, ki v tem volilnem okraju (Rožek-Trg-Millstatt) že od vsega začetka podpre socialdemokratskega kandidata. Celotno volilno kampanjo vodi osrednji volilni odbor za Koroško, ker se Katoliško politično in gospodarsko društvo obnovi šele septembra 1911. V volilnem pozivu se tokrat slovenska stranka obrača tudi na slovenske delavce in na slovenske liberalce, ki sklenejo podpreti Grafenauer-ja. Nemško-nacionalno stranko imenuje slovenska stranka smrtnega verskega, narodnega in gospodarskega sovražnika koroških Slovencev, ki ga je treba premagati.

Nemškonacionalni kandidat v slovenskem volilnem okraju je agitiral v slovenskem jeziku in menil, da je slovenski stranki le za jezikovno in šolsko hujskanje, ne zavzema pa se za gospodarsko blaginjo ljudstva. V volilnem okraju Celovec okolica ga v tem posnema žihpoljski župan Lutschounig, zastopnik »Nemcem prijaznih Slovencev« in kandidat iste stranke.

V slovenskem volilnem okraju ponovno prodre Grafenauer s 4117 glasovi, Schumy dobi 2430, socialni demokrat Sitter pa 1546 glasov. »Mir« se loti načina volilne agitacije nemškonacionalne stranke: »Schumy torej s pomočjo revolverjev, nožev in s krvoprelitjem ni dobil več kakor 353 glasov več nego Seifritz leta 1907. Nacionalci so spravili na volišča zadnjega moža.«⁶⁹ Obenem posvari list slovenske volivce: »Pač pa je ostala doma cela slovenska rezerva! Slovenski zaupniki so se torej igrali z ognjem!«⁶⁹

Pri ožjih volitvah so slovenski volilci povsod podprli socialdemokratske kandidate po soglasnem sklepu shoda zaupnikov v Celovcu 20. junija 1911. Vendar so imeli odločilen vpliv slovenski glasovi samo v beljaškem okraju, kjer je prodril socialdemokratski kandidat. Padanje števila volivcev slovenske stranke je povzročala predvsem deagrarizacija, s to pa je bilo povezano odseljevanje kmečkega prebivalstva. Na drugi strani je volilni sistem drobnil slovensko politično akcijo in iz »ene manjšine v deželi ustvarjal vrsto manjšin v volilnih enotah.«⁷⁰

Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem je pričakovalo ob priložnosti ljudskega štetja 1910, da bo prišlo s strani vladnih števnihih komisarjev do potvorbe štetja. Zato je sklenilo na društveni seji 19. oktobra 1910, »da da izpeljati zasebno ljudsko štetje glede občevalnega jezika in narodnosti...«⁷¹

Proglas »Mira«⁷² za ljudsko štetje 1910 je pravo nasprotje tega, kar se o ljudskem štetju, tu mislim v prvi vrsti na definicijo »občevalnega jezika«, menile koroške oblasti in z njimi povezan nemškonacionalni Volksrat. »Mir« razume pod »občevalnim jezikom« materin jezik in meni, da je dolžnost vsakega Slovenca, »da prizna slovenščino kot svoj občevalni jezik, naj prebiva doma ali med tuji; svojega materinega jezika se ne sme nikdo

⁶⁹ Mir, št. 30, 14. 5. 1911, str. 197.

⁷⁰ Janko Pleterški: Narodna in politična zavest, str. 389.

⁷¹ Mir, št. 46, 16. 9. 1911, str. 285.

⁷² Mir, št. 53, 31. 12. 1910, str. 327.

sramovati«. Nikdo naj ne napiše poleg slovenščine še drug jezik, tudi če ga obvlada. »Občevalni jezik ostane za vsakega, četudi drug jezik razume, le oni, v katerem od nekdanj najlaže in najrajši govori, v katerem se sporazume s svojimi sorodniki in rojaki.« Časopis opozarja odvisne sloje, da noben delodajalec nima pravice vpisati v vprašalne pole drugega občevalnega jezika kot navedenega. Poziva, naj se nekorektnosti takoj javijo Katoliškemu političnemu in gospodarskemu društvu.

Dejansko je na Koroškem izvedel ljudsko štetje nemški »Volksrat«, ki si je nadejal vladni plašč. Katoliško politično in gospodarsko društvo je istočasno organiziralo svoje privatno štetje, kar je bilo »Volksratu« silno nerodno. Dosegel je prepoved slovenske organizacije zaradi prekoračenja delokroga. Prepoved je izrekel deželni predsednik baron Hein. Oblast je hotela zaseči tudi arhiv društva, vendar so bili Slovenci pripravljeni tudi na to potezo koroških oblasti. Knjige in zapiske društva je pravočasno odnesel podpredsednik društva, državni in deželni poslanec Grafenauer, pri katerem so naredili hišno preiskavo. Poslanec pa je izjavil, »da bo že povedal, kje da ima knjige političnega društva — državnemu zboru«. ⁷³

Medtem so v vodstvo koroških Slovencev dohajala »strašna poročila«⁷⁴ o postopanju številnih komisarjev, ki niso povpraševali po občevalnem jeziku, ampak so, če je kdo znal le nekaj besed nemški, takega takoj vpisali za Nemca. Deloma pa sploh niso spraševali po občevalnem jeziku in prebivalstvo enostavno prištevali med Nemce. V mestih so vlogo števnih komisarjev prevzeli delodajalci oziroma hišni posestniki, ki so delavce oz. stanovalce zapisovali za Nemce. Posebno temeljito so to delo opravili v Celovcu, kjer so osebe, ki so navedle slovenščino kot občevalni jezik, klicali na magistrat. Tam so »popravljali« prvotne podatke. Prav pri ljudskem štetju se je najbolj izkazala izredna moč in veljava nemškega življa, ki je branil svoje pozicije s pomočjo vlade. Odločilnega pomena je bila gospodarska odvisnost ogromnega dela slovenskega prebivalstva po mestih in trgih.

Tako je prišlo pri ljudskem štetju 1910 do velikega padca števila ljudi s slovenskim občevalnim jezikom. Padec je seveda obstajal le na papirju; cilj avstrijskih štetij je bil, povečati število nemškokogorečnega prebivalstva v državi in tako večati nemško veljavo. Primerno sredstvo za to je bil občevalni jezik, za katerega je veljal jezik, v katerem je posameznik večji del občeval v javnosti, razlaga, ki je podpirala predvsem nemški element v državi. Posebno prizadeti so bili pri tej razlagi občevalnega jezika v našem primeru slovenski priseljenci v koroških mestih. Kjer se posamezniki niso uklonili, so se Nemci posluževali socialnega pritiska. Število Nemcev je sorazmerno hitro naraščalo, medtem ko je število Slovencev, kljub deloma večji nataliteti v slovenskem delu dežele, padalo in to v takih skokih, da podatki sami dokazujejo neverodostojnost štetja.

Številke centralnega statističnega urada glede ljudskega štetja na Koroškem so velika laž!«, meni »Mir« za ljudsko štetje 1910, ko so uradno našteali le še 82.212 Slovencev (21,2 % koroškega prebivalstva). Pri privatnem štetju pa so Slovenci našteali 135.415 oseb s slovenskim (materinim) jezikom.

Nezanesljivost uradnih podatkov se vidi tudi v nihanju jezikovne pripadnosti v eni in isti občini tekom več ljudskih štetij. Največ je bilo na podeželju odvisno od števnih komisarjev. Pri štetju 1910 so v občinah, ki so

⁷³ Mir, št. 3, 21. 1. 1911, str. 13/14.

⁷⁴ n. o. m.

⁷⁵ Mir, št. 31, 3. 8. 1912, str. 207/208.

bile v slovenskih rokah in ki so postavile številne komisarje, postavili ob stran neke vrste nemškonacionalne kontrolorje.

Število Slovencev je v primerjavi z letom 1900 padlo za 9,1 %. Nemci so na papirju že odrezali ob črti Beljak—Podklošter—Trbiž Ziljo od ostalega slovenskega ozemlja na Koroškem. Močan je bil pritisk tudi na črti Beljak—Celovec in od tu proti Ljubelju. Prav tako je bil močan pritisk na Slovence na relaciji Celovec—Velikovec—Dobrla vas—železna Kapla. Posledica tega pritiska je bila, da je število Slovencev padlo v posameznih občinah med 30 in 50 odstotkov. Na papirju so Nemci močno oslabili zvezo med zahodno in vzhodno slovensko Koroško, njen zahodni del pa so še posebej razbili v tri samostojna jedra. Po drugih podatkih (slovenski narodni kataster in jezikovna označba župnij) je bilo slovensko ozemlje na Koroškem v tem času še vedno popolnoma sklenjen blok. Vendar leta 1910 razlikujemo že dve narodni meji: mejo ozemlja, ki je bilo še trdno v slovenskih rokah, in severnejšo mejo mešanega ozemlja, ki je bilo od 1846 dalje vsaj deloma ponemčeno.⁷⁶

Po reorganizaciji in preusmeritvi političnega delovanja pride na Koroškem tudi do pozitivne slovenskega prosvetnega dela. Na Koroškem so igrale v prosvetnem življenju pomembno vlogo podružnice »Ciril Metodove družbe«. Aktivnost teh podružnic narodno-obrambne organizacije je v začetku 20. stoletja močno nazadovala, deloma celo popolnoma zamrla.⁷⁷ Iz podružnic »Ciril-Methodove družbe« so se polagoma izoblikovala izobraževalna društva.

Dne 3. julija 1907 je celovski stolni kaplan dr. Lambert Ehrlich, ki ga poznamo kot govornika pri shodih krščansko-socialnih delavskih društev, naznanil c. k. deželni vladi, da namerava ustanoviti društvo z imenom »Slovenska krščansko-socialna zveza za Koroško« s sedežem v Celovcu. Zveza, ki se je pojmovala kot zveza koroških slovenskih nepolitičnih društev, se je ustanovila dne 20. oktobra 1907.⁷⁸ Zvezi je takoj pristopilo 12 izobraževalnih društev. Za predsednika je bil izvoljen Matej Ražun, dr. Lambert Ehrlich je postal podpredsednik, Valentin Jug tajnik, P. Vunček blagajnik, odborniki pa so postali Janko Arnuš, Anton Gril in Leopold Abraham. Zveza je nameravala še isto leto organizirati skupen javen shod spodnjekoroških društev, podoben onemu na Velikem Strmcu, ki je pomenil nov začetek dela Katoliškega političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem. Začetek januarja 1908 je imela Zveza svoj prvi občni zbor, na katerem je bil potrjen stari odbor. Zbora se je udeležil zastopnik osrednje ljubljanske zveze Terseglav. Zveza je hotela včlanjenim društvom posredovati govornike, pripraviti z ljubljansko centralo načrt za predavanja ter urediti osrednjo knjižnico. Sklenila je izvedbo socialnih kursov v Celovcu in Velikovcu. Te socialne kurse je organizacija prirejala v naslednjih letih na vsem slovenskem delu dežele. Ljubljanski zastopnik je poudarjal važnost tedenskih sestankov. Do širše diskusije je prišlo pri vprašanih: ali naj zveza ustanavlja neodvisna kmečka društva in ali naj bodo le-ta politična oziroma nepolitična. Končno je občni zbor sklenil: »Organizacije kmečkih društev, dasi bi ne bile zadruge, ampak večinoma le izobraževalnega značaja, se izločijo iz delokroga zveze ter se prepuste političnemu društvu.«⁷⁹

⁷⁶ Bogo Grafenauer, Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do danes, Koroški zbornik, Lj. 1946, str. 195.

⁷⁷ Andrej Vovko: Podružnice »Družbe sv. Cirila in Metoda« na Koroškem 1885—1918, Koroški koledar 1978, Celovec, str. 151—161.

⁷⁸ Mir, št. 47, 9. 11. 1907, str. 309.

⁷⁹ Mir, št. 4, 25. 1. 1908, str. 22.

Druga pomembnejša organizacija, ki se ustanovi v tem času na Koroškem, je »Slovensko šolsko društvo v Celovcu«. »Mir« toži, da koroški Slovenci nimajo organa, ki bi se izključno bavil z vprašanjem koroškega šolstva in koordiniral vse napore posameznih narodnjakov na tem področju. Narahlo je kritiziral Ciril-Metodovo družbo in pristavil, da »šolsko vprašanje pri nas ne obstoji samo v oskrbi šentrupertske in šentjakobske šole«. ⁸⁰ Obenem pa je »Mir« zabeležil, »da naše šolsko društvo ne bo v kakem naporju s Ciril-Metodovo družbo, temveč bo izpolnjevalo tisto vrzel, katere Ciril in Metodova družba že po bistvu svojega sestava in vsled nepoznanja krajevnih razmer nikoli ne bi mogla docela izpolniti«. ⁸¹

Na ustanovnem zboru »Slovenskega šolskega društva« je sklicatelj shoda, dr. Brejc, govoril o bojih za šole v šentjakobu, Globasnici, Strojni, št. Danijelu ter ponovil »Mirovo« pisanje, da novo društvo nima načena konkurirati z družbo Sv. Cirila in Metoda, ampak se bo v svojem delovanju na družbo naslanjalo, in če bo dobra volja na obeh straneh, bo moglo eno društvo poleg drugega dobro uspevati. ⁸² Vse to govorjenje seveda ni moglo prikriti dejstva, da je prišlo z družbo do nesoglasij, ki so se kmalu navrh le še poglobila. ⁸³

Prvi predsednik Slovenskega šolskega društva je postal Matej Ražun, odborniki so bili prof. Apih, vladni svetni Scheinigg, dr. Brejc, dr. Arnejc, Treiber, Franc Grafenauer, Andrej Wieser, Vekoslav Legat, Vospernik, Gregor Einspieler, dr. Sket in Fr. Maier. ⁸⁴ Društvo je v naslednjih letih vodilo celotno šolsko borbo koroških Slovencev, v ospredju delovanja pa je stal nedvomno dr. Brejc kot pravni zastopnik društva. Skoraj iste osebe, ki so bile aktivne za Slovensko šolsko društvo, so delovale tudi za društvo »Učiteljski dom« in društvo »Dijaški dom«.

Na Koroškem pa se je pojavila še tretja slovenska narodno obrambna organizacija »Slovenska straža«, ki je sklicala svoj prvi občni zbor 1. oktobra 1911 v Celovec, kar je bilo na zboru primerno podčrtano. ⁸⁵

Na občnem zboru Katoliškega političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem leta 1905 je društveni tajnik Dobrovč poročal o aktivnosti društva. Navedel je štiri zborovanja društva samega. Izmed 18 podružnic družbe Sv. Cirila in Metoda jih je priredilo 11 zborovanja, dve sta se zopet poživili. Slovensko delavsko društvo za Celovec in okolico, ki je štelo okrog 100 članov, je imelo 8 zborovanj, prevaljsko 12, podljubeljsko pa se je ustanovilo. Izobraževalnih društev je bilo v tem letu 6 po številu, tamburaških in pevskih 5, dvojje društev se je snovalo. V Celovcu in Glinjah je delovala čitalnica. Dobrovč je omenil še mladeniški shod na Velikem Strmcu, ustanovitev dijaškega društva »Gorotan« ter plodonosno delovanje »Ziljske podružnice slovenskega planinskega društva«. ⁸⁶

Organizirano društveno življenje se je v obravnavanem obdobju, torej od leta 1905 naprej, silno razvilo. Konec leta 1914 zabeležimo v slovenskem delu dežele nič manj kot 238 kulturno-prosvetnih društev (prosvetno-izobraževalna društva, čitalnice, telovadna društva — Orle in Sokole, abstinentna društva, društva Jugoslovanske strokovne zveze, knjižnice). Poleg teh kulturno-prosvetnih društev obstoja in deluje mreža gospodarskih društev (kreditne zadruge — hranilnice in posojilnice, gospodarske in kon-

⁸⁰ Mir, št. 46, 14. 11. 1908, str. 282.

⁸¹ n. o. m.

⁸² Mir, št. 48, 28. 11. 1908, str. 293.

⁸³ Tone Zorn: Iz delovanja Družbe sv. Cirila in Metoda na Koroškem pred prvo svetovno vojno, ZC 31/1977, št. 3, str. 361—374.

⁸⁴ Mir, št. 48, 28. 11. 1908, str. 293.

⁸⁵ Mir, št. 49, 7. 10. 1911, str. 302.

⁸⁶ Mir, št. 13, 30. 3. 1905, str. 76.

zumne zadruge, živinorejske zadruge in mlekarske zadruge). Njihovo skupno število znaša 61.⁸⁷

Ob sklepanju za volilno reformo se je zaostrilo razmerje med vodstvom koroških Slovencev in Slovensko ljudsko stranko z dr. Šušteršičem na čelu. Na Koroškem stojijo v ospredju dr. Brejc, deželni poslanec Franc Grafenauer in Valentin Podgorc. Poravnava, ki pa ni bila iskrena in kot taka le navidezna, po vsej verjetnosti privede do poskusa formiranja samostojnega slovenskega liberalnega tabora na Koroškem.

Koroški nemški nacionalci niso bili nikoli pripravljeni prepustiti Slovencev dveh državnozbornih mandatov. Zavzemali so pri vprašanju enake volilne pravice skrajno reakcionarne pozicije, obenem pa so skušali zadržati nemštvo na Kranjskem, Primorskem in v Trstu ugodnejša izhodišča.⁸⁸ Koroški Slovenci so na osnovi svojega števila zahtevali vsaj dva mandata. »Mir«⁸⁹ je pisal, da obmejni Slovenci, to so Slovenci na Koroškem, Štajerskem, Primorskem, ne smejo odnehati od splošne enake volilne pravice in da ne smejo pripustiti, da se združijo v volilne okraje mestá s kmet-skimi občinami. Vladni predlog volilne reforme je »Mir« označil kot »aten-tat na naš narodni obstoj«.⁹⁰ Slovincem je preostal en sam volilni okraj: kot vladni cilj je »Mir« navedel politično dezorganizacijo Slovencev, »da nam vzame možnost napredovanja, možnost uspehov, možnost življenja in vsled tega smoter in veselje do narodnega in političnega delovanja«.⁹¹ Svaril je Slovence na Kranjskem pred razkosanjem slovenskega ozemlja na Koroškem. »Da verjemite, prav od tega, če se nas koroške Slovence razbije in razkosa, je odvisna tudi usoda Gorenjske in z Gorenjsko pač tudi usoda slovenstva sploh. Preko Roža, Jesenic in Bohinja se zida nemški most do Adrije, ko si nemštvo zasigura pozicije tostran Karavank, navalilo se bo z vso silo in uspehom na Gorenjsko.«⁹² V sodelovanju s štajerskimi Slovenci so pritiskali koroški Slovenci tudi na »Slovansko zvezo«.⁹³

Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem je pred sklepanjem o volilni reformi sklenilo posebno izjavo: »Koroški Slovenci prej kakor slej z neupogljivo odločnostjo zahtevamo, da nam volilna reforma zagotovi vsaj dva sigurna mandata: vse slovenske državnozbornske poslance, zlasti pa 'Slovansko zvezo', pozivljamo, da odkrito in jasno nastopijo za to našo zahtevo in brezobzirno branijo pravice in obstanek obmejnih Slovencev, in da glasujejo proti volilni reformi, ako se naši docela pravični in skromni zahtevi ne ugoti. Referentu za Koroško, gosp. dv. sv. dr. Ploju, se izreka za njegov možat nastop o priliki njegovega razgovora z novim ministrskim predsednikom princem Hohenlohe odkrita zahvala in se ga nujno in iskreno prosi, da hodi po tej poti neustrašeno naprej, in da za nobeno ceno ne odneha od zahteve vsaj dveh mandatov za koroške Slovence.«⁹⁴

Katoliško politično in gospodarsko društvo je izdelalo točen protipredlog k uradni volilni reformi.⁹⁵ Ko je bil vladni predlog v parlamentnem odseku sprejet, je »Mir« zabeležil, da so bili grobokopi koroških Slovencev »zastopniki takoimenovanih« krščanskih strank, nemški krščan-

⁸⁷ Moravski Slovenski Korotan, Celovec 1919, str. 34/35.

⁸⁸ Mir, št. 4, 25. 1. 1906, str. 21/22.

⁸⁹ n. o. m.

⁹⁰ Mir, št. 9, 1. 3. 1906, str. 47.

⁹¹ n. o. m.

⁹² n. o. m.

⁹³ Mir, št. 20, 17. 6. 1906, str. 109.

⁹⁴ Mir, št. 19, 30. 5. 1906, str. 101.

⁹⁵ Janko Pleterški: Slovenska Koroška pred prvo svetovno vojno, Koroški plebiscit, Lj.: 1970, str. 59—61.

ski socialci in nemški klerikalci!⁹⁶ Po odločitvi je društvo sklicalo v Celovec shod zaupnikov, ker odbor sam v tako važni zadevi ni maral prevzeti odgovornosti za nadaljnje postopanje. Shod naj bi sklepal o »daljnem postopanju v zadevi volilne reforme in zaradi udeležitve na tretjem slovenskem katoliškem shodu v Ljubljani«.⁹⁷ Na shod je došlo 120 zaupnikov, med katerimi je bilo 27 duhovnikov. Soglasno se je izrekla nezaupnica slovenski državnozbornski delegaciji ter sprejel sklep, »da koroškim Slovincem v sedanjih razmerah ne kaže udeležiti se III. slovenskega katoliškega shoda v Ljubljani...«⁹⁸ »Mir« je posebej podčrtal, da so sklepi »obvezni za vse koroško slovenstvo brez izjeme«.⁹⁹ Nezaupnica in odpoved udeležbe na katoliškem shodu sta najbolj prizadela dr. Šušteršiča oziroma »Slovenca«, ki sta očitala vodstvu koroških Slovencev sodelovanje z ljubljanskimi liberalci.

Konec leta 1907 je poseben konzorcij začel izdajati »Korošca«, ki so ga tiskali v Kranju. Krog, ki se je zbiral okoli njega in poskušal ustanoviti liberalno strujo med Slovenci na Koroškem, lahko omejimo na del slovenskega razumnštva na Koroškem, ki so se mu pridružili tudi nekateri kmečki veljaki kot npr. Posekar iz Kotmare vasi in Kobentar, župan v Šentjakobu v Rožu. Pri volitvah liberalni tabor ni nastopal samostojno, temveč podpiral kandidata slovenske klerikalne stranke.

Zusammenfassung

AUS DER POLITISCHEN GESCHICHTE DER KÄRNTNER SLOWENEN 1905—1914

Im letzten Jahrzehnt vor dem 1. Weltkrieg trat im südlichen Kärnten die sozialdemokratische Bewegung verstärkt als dritte politische Kraft in Erscheinung. Sie sprach im gewissen Maße dieselben Bevölkerungsschichten an, die die slowenische Partei für sich beanspruchte. Letztere unterstützte bei Wahlentscheidungen zum Teil Kandidaten der sozialdemokratischen Partei, die andererseits niemals eine Wahlempfehlung für Kandidaten der slowenischen Partei abgab, obwohl ihre Sympathiesanten bzw. ein Teil ihrer Wählerschicht bei Zweitwahlen auch die slowenische Partei wählte. Die Christlichsozialen konnten im südlichen Kärnten nicht Fuß fassen. Unter den Slowenen bildete sich eine kleine liberale Gruppierung heraus, deren Organ der »Korošec« war. Sie stellte bei Wahlen nicht eigene Kandidaten auf, sondern unterstützte die Kandidaten der slowenischen klerikalen Partei. Ihre Anhänger fand die Gruppierung unter der zahlenmäßig sehr kleinen slowenischen weltlichen Intelligenzschicht, aber auch einige Aktivisten der slowenischen klerikalen Partei stießen zu ihr.

Durch die Gründung von christlichsozialen Arbeitervereinen versuchte die slowenische Partei verstärkt auch die Arbeiterschaft anzusprechen. Ein »Slowenischer christlichsozialer Arbeiterverein für Klagenfurt und Umgebung« wurde 1904 ins Leben gerufen. In den Industrieorten im südlichen Landesteil kam es in den darauffolgenden Jahren zu gleichartigen Gründungen, wobei insbesondere der slowenische Arbeiterverein in Ferlach mit einem eigenen Arbeiterheim in Unterloibl eine rege Tätigkeit entfaltete.

Durch die neue Wahlkreiseinteilung kam es zu starken Spannungen zwischen der slowenischen Partei in Kärnten und der slowenischen klerikalen Partei in Ljubljana. Die slowenische Partei hatte in Kärnten nach der neuen Wahlkreiseinteilung für die Reichstagswahlen nur in einem einzigen (Ferlach, Eisenkappel, Bleiburg) Aussichten auf Erfolg. Während die Sozialdemokraten den slowenischen Charakter dieses Wahlkreises mit der Aufstellung slowenischer Kandidaten anerkannten, versuchten die Deutschnationalen auch dieses Mandat an sich zu reißen. Für die Folgezeit erwartete die slowenische Partei ein Zusammengehen der So-

⁹⁶ Mir, št. 27, 7. 7. 1906, str. 151.

⁹⁷ Mir, št. 29, 21. 7. 1906, str. 163.

⁹⁸ Mir, št. 30, 28. 7. 1906, str. 169.

⁹⁹ n. o. m.

zialdemokraten mit den Deutschnationalen und damit den Verlust des einzigen möglichen slowenischen Reichsratsmandats in Kärnten.

Für die kulturellen Belange der Kärntner Slowenen sollte der 1908 gegründete »Slowenische christlichsoziale Verband« sorgen, dem auch die Koordinierung der Tätigkeit der einzelnen slowenischen örtlichen Kulturvereine obliegen sollte. Im selben Jahr wurde auch der »Slowenische Schulverein« ins Leben gerufen und es wurden Schritte in die Wege geleitet, die Situation der Kärntner Slowenen im Bereich der höheren Bildung zu verbessern.

Bei der Volkszählung 1910 wurden offiziell 82.212 Slowenen (21,2 % der Bevölkerung) gezählt, eine private Volkszählung, die der »Katholische politische und wirtschaftliche Verein für die Slowenen in Kärnten« durchführte und der deshalb wegen Überschreitung seiner satzungsgemäßen Befugnisse aufgelöst wurde, erbrachte 135.415 Kärntner Slowenen.

Na sedežu Zgodovinskega društva za Slovenijo (PZE za zgodovino Filozofske fakultete, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/1, tel.: 22 121 int. 209) lahko naročite še večino letnikov predhodnika »Zgodovinskega časopisa« — revije »Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo«. V Glasniku je objavljena vrsta razprav, ki so še danes ohranile svojo znanstveno vrednost. Vsem ljubiteljem zgodovinskega branja, posebej pa še raziskovalcem naše zgodovine zato priporočamo, da si omisslijo komplet dostopnih števil »Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo« (GMDS).

Cene so razprodajne in so za posamezne številke naslednje:

GMDS 1/1919-20 — 5 din	GMDS 17/1936 — 10 din
GMDS 2-3/1921-22 — 20 din	GMDS 18/1937, št. 1-2 — 10 din
GMDS 4-6/1923-25 — 2 din	GMDS 18/1937, št. 3-4 — 10 din
GMDS 7-8/1926-27 — 5 din	GMDS 19/1938, št. 1-2 — 10 din
GMDS 9/1928 — razprodan	GMDS 19/1938, št. 3-4 — 10 din
GMDS 10/1929 — razprodan	GMDS 20/1939 — 20 din
GMDS 11/1930 — 50 din	GMDS 21/1940 — 10 din
GMDS 12/1931 — razprodan	GMDS 22/1941, št. 1-2 — 10 din
GMDS 13/1932 — razprodan	GMDS 22/1941, št. 3-4 — 5 din
GMDS 14/1933 — 30 din	GMDS 23/1942 — 20 din
GMDS 15/1934 — 30 din	GMDS 24/1943 — 8 din
GMDS 16/1935, št. 1-2 — 30 din	GMDS 25-26/1944-45 — 6 din
GMDS 16/1935, št. 3-4 — 20 din	

Kazalo k zgodovinskim publikacijam Muzejskega društva za Slovenijo velja 10 dinarjev.

Člani Zgodovinskega društva za Slovenijo in pokrajinskih zgodovinskih društev imajo na navedene cene 25-odstotni popust, študentje pa 50-odstotni popust.